

ՆԵՐԱՌԱՎԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՀԻՄՔԵՐԸ*

Լենա Սուլեյմանյան

Բանալի բառեր՝ ներառական կրթություն, ինտեգրացիա, խտրականություն, կրթության մատչելիություն, կրթության առանձնահատուկ պայմաններ, սոցիալականացում:

Կրթության ոլորտի ներկա փուլի զարգացումները սերտորեն կապված են կրթական հանրության զարգացման միջազգային միտումների հետ: Առաջ են քաշվում այնպիսի արժեքներ, ինչպիսիք են հանդուրժողականությունը, ազատությունը, արդարությունը, հարգանքն ուրիշների հանդեպ և քաղաքացիական հասարակությանը բնորոշ այլ արժեքներ:

Սա ենթադրում է ազգային դպրոցի համապատասխանեցում ժամանակի պահանջներին, որի գլխավոր նպատակը մասնագիտական պատշաճ պատրաստվածություն ունեցող և համակողմանիորեն զարգացած, հայրենասիրության, պետականության և մարդասիրության ոգով դաստիարակված անձի ձևավորումն է [1]:

Կրթական ծառայությունների հասանելիության խնդիրը միջազգային հանրության քննարկման թիրախում հայտնվեց 1990-ականներին, երբ ընդունվեցին երեխաների իրավունքների պաշտպանության ոլորտում երկու կարևորագույն փաստաթղթեր՝ Երեխաների Իրավունքների Կոնվենցիան [2] և «Կրթությունը բոլորի համար» համաշխարհային հռչակագիրը:

Ներառական կրթության /ՆԿ/ գաղափարական և հիմնադրությային սկզբունքների մշակումը տեղի ունեցավ 1994թ-ին Սալամանկայում ստորագրված համանուն հռչակագրի շրջանակներում, որը վերահաստատվեց 2000թ-ին Սենեգալում՝ կրթության համաշխարհային ֆորումի ընթացքում: Սալամանկայի հռչակագրով և գործողությունների շրջանակով ամրագրվեց կրթության առանձնահատուկ պահանջների կարիք ունեցող երեխաների, երիտասարդների և տարեցների համար կրթության կազմակերպումը: Մասնավորապես, հռչակագրի համաձայն, յուրաքանչյուր երեխա ունի կրթական առանձնահատկություններ և կրթության հիմնարար իրավունք: 2005թ-ին ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն շրջանառության մեջ դրեց երկու կարևորագույն հասկացությունների սահմանումները՝ «ներառում» և «ներառական կրթություն»: «Ներառումը» սահմանվեց իբրև բոլոր սովորողների կարիքների հասցեագրմանն ուղղված գործընթաց, որը տեղի է ունենում ուսման, մշակույթի և համայնքներում մասնակցությունը բարձրացնելու և կրթության մեջ և կրթությունից մեկուսացումը նվազեցնելու միջոցով: ՆԿ-ը, համապատասխանաբար, սահմանվեց որպես գործընթաց՝ ուղղված ուսումնառողների բազմազանությունից բխող կարիքների բավարարմանը՝ կրթության մեջ և կրթությունից մեկուսացումը նվազեցնելու միջոցով: ՆԿ-ը բնութագրվում է վեց առանձնահատկություններով. 1. կրթությունը պետք է հիմնվի բազմազանության, այլ ոչ թե միանմանության սկզբունքի վրա, 2. կրթական գործընթացը պետք է կազմակերպվի այնպիսի մեթոդներով և մոտեցումներով, որոնք ուղղված են յուրաքանչյուր երեխայի առանձնահատկություններից բխող կարիքների բավարարմանը, 3. դպրոցները պետք է մշակեն այնպիսի առարկայական

* Հոդվածն ընդունվել է 30.01.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ՄՍՀ պատմության ամբիոնը:

պլաններ, որոնք կբալանսավորեն միասնականությունը և յուրահատկությունը, 4. դպրոցը պետք է բացահայտի և չեզոքացնի ուսումնական կյանքում լիարժեք մասնակցությունը խոչընդոտող գործոնները բոլոր աշակերտների համար, 5. ՆԿ-ը ենթադրում է կրթական գործընթացների կազմակերպման և կառավարման խորքային և երկարաժամկետ փոփոխություններ, 6. ՆԿ-ը ենթադրում է աջակից կառույցների և ռեսուրսների ստեղծում՝ ուսուցչական, աղմինիստրատիվ անձնակազմի, աշակերտների և ծնողների և ՆԿ համակարգի այլ շահառուների համար: ՆԿ-ը նպատակ ունի ապահովելու որակյալ կրթություն՝ խտրականության ցանկացած ձևի բացառման միջոցով [3]:

2008թ. ժնևում կայացած Կրթության միջազգային կոնֆերանսի 48-րդ համաժողովի շրջանակներում քննարկման դրված առանցքային դրույթները վերաբերվում էին ՆԿ հայեցակարգային հիմքերի զարգացմանը և ՆԿ քաղաքականությունների մշակմանը: Խնդրոհարույց էին մասնավորապես «ՆԿ», «Կրթություն բոլորի համար» և «Կրթության մեջ ինտեգրում» հասկացությունները, որոնք հաճախ նույնացվում են, սակայն բովանդակում են սկզբունքայնորեն տարբեր նպատակներ և խնդիրներ: «Կրթությունը բոլորի համար» հայեցակարգը չպետք է նույնացվի «ՆԿ» հայեցակարգի հետ: Թեև երկուսն էլ ուղղված են կրթության հասանելիության բարձրացմանը, այդուհանդերձ ՆԿ-ը նպատակ ունի ապահովելու որակյալ կրթություն՝ խտրականության ցանկացած ձևի բացառման միջոցով: ՆԿ-ն ավելին է, քան մասնակցությունը և հասանելիությունը: Այն կոչված է յուրաքանչյուրի անհատական կարողությունների զարգացմանը՝ որակյալ կրթություն տրամադրելու միջոցով: ՆԿ-ը չպետք է նույնացվի նաև ինտեգրում հասկացության հետ: Ինտեգրումն ապահովում է ԿԱՊԿՈՒ անձանց մասնակցությունը կրթական գործընթացներում, իսկ ներառումը ամրագրում է որակյալ կրթություն ստանալու բոլորի իրավունքը: Ավելին՝ ինտեգրման դեպքում աշակերտները իրենք պետք է հարմարվեն առկա դպրոցական համակարգին /առարկայական պլաններին, դասավանդման մեթոդներին, արժեքներին և այլն/: ՆԿ-ի դեպքում դպրոցն ինքն է փոխակերպվում, որպեսզի բավարարի յուրաքանչյուրի առանձնահատուկ կարիքները: Այսինքն՝ այս դեպքում ոչ թե աշակերտն է հարմարվում դպրոցին, այլ դպրոցն է հարմարվում աշակերտներից յուրաքանչյուրին:

Սկզբունքորեն Արցախի Հանրապետությունում կրթության բնագավառը կարգավորող օրենսդրական դաշտը՝ ԱՀ Սահմանադրություն, «Կրթության մասին», «Նախադպրոցական կրթության մասին», «Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց կրթության մասին», «Պետական ոչ առևտրային կազմակերպությունների մասին», «Հանրակրթության մասին» օրենքները և այլ իրավական ակտեր, հավասար պայմաններ ու հնարավորություններ է նախատեսում յուրաքանչյուր սովորողի համար՝ ելնելով կրթության հասանելիության ու մատչելիության գաղափարից [4]: Այս համատեքստում 2005թ. Հայաստանի Հանրապետությունը, 2007թ. Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունը վավերացրին կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող /ԿԱՊԿՈՒ/ անձանց կրթության մասին օրենքը, որով կարգավորվում է ԿԱՊԿՈՒ անձանց իրենց ընդունակություններին և կարողություններին համապատասխան կրթություն ստանալու իրավական, կազմակերպական և ֆինանսական հիմքերը [5]:

Կրթության կազմակերպման թվացյալ նոր ձևաչափը որակական և գաղափարական առումներով միանշանակ չընդունվեց հասարակության կողմից: Հայ դպրության սկզբնավորումից ի վեր, ինչպես բացահայտում են սկզբնաղբյուրները, խտրականությունը տեղ չի ունեցել կրթական դաշտում, ավելին, ուսյալ սերունդ ունենալը պետական գերխնդիր էր [6]: 19-րդ դարում հայ մեծ մանկավարժ Խաչատուր Աբովյանը առաջ քա-

շեց բոլոր երեխաները պետք է սովորեն միասին՝ անկախ խուլ, կույր, հաշմանդամ, աղքատ կամ հարուստ, տղա կամ աղջիկ լինելու փաստից... և ուսուցիչները պետք է համապատասխան հմտություններ ունենան վերջիններիս հետ աշխատելու համար գաղափարը:

2010 թվականի սեպտեմբերի 22-ին Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրեց «Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիան, որով ստանձնեց պարտավորություններ՝ ուղղված հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների ապահովմանը և պաշտպանությանը:

Տարիներ շարունակ հաշմանդամություն ունեցող անձանց նկատմամբ դրսևորված նախապաշարմունքը, անտարբերությունն ու վախը բերել են մեկուսացման և խոչընդոտել նրանց զարգացումը: Մեկուսացումն իր հերթին բերել է նրան, որ մարդիկ չունենալով բավարար գիտելիքներ, վախենում էին հաշմանդամություն ունեցող մարդկանցից՝ մտածելով, որ նրանք կարող են ագրեսիվ լինել: Այսպես՝ 1760-ականներից եվրոպական պետություններում բացվում են առաջին հատուկ դպրոցները խուլ, համր կամ հաշմանդամություն ունեցող անձանց համար: Շրջանառության մեջ է դրվում գծանոցներ հասկացությունը: Ռուսաստանի պարագայում Պետրոս Մեծի և Եկատերինա II-ի ժամանակաշրջանում մանկությունը պետության պաշտպանության ու հոգածության ներքո էր գտնվում, մեծ ուշադրություն է դարձվում հաշմանդամություն ունեցող անձանց: Խորհրդային Միությունում 1960-ական թվականների կեսերից սկսեցին գործել առաջին հատուկ դպրոցները, 1975թ. ամենամեծ հատուկ դպրոցը մտավոր և ֆիզիկական խնդիրներ ունեցող երեխաների համար բացվեց Հայաստանում՝ Գեղարքունիքի մարզի Գավառ քաղաքում, 1980-ականների սկզբին Հայաստանում արդեն գործում էր 40 հատուկ դպրոց /բնակչությունը այդ ժամանակ կազմում էր 3.500.000/ [7]:

Ներկայումս հաշմանդամության ընկալման վերաբերյալ գոյություն ունեն և պրակտիկայում կանա թե ակամա կիրառվում են երկու մոդելներ՝ բժշկական և սոցիալական:

Հաշմանդամության բժշկական մոդելը հաշմանդամությունը սահմանում է որպես բժշկական երևույթ /հիվանդ մարդ, ֆիզիկական ծանր վնասվածքներ ունեցող մարդ, ինտելեկտուալ խանգարումներ ունեցող մարդ և այլն/: Հայաստանում խորհրդային ժամանակներից ի վեր հաշմանդամությունը համարվել է և համարվում է անձի խնդիրը, որը նշանակում է, որ **հաշմանդամությունը հիվանդություն է**, որի պատճառով անձի կենսագործունեությունը սահմանափակվում է, և, հետևաբար, ջանքերն ուղղվում են անձի ֆիզիկական վիճակի բարելավմանը: Այս մոդելի վրա հիմնված մոտեցման արդյունքում հաշմանդամություն ունեցող մարդը զրկվում է իր կյանքի համար ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու և իր սեփական ընտրությունը կատարելու հնարավորությունից, դառնում է հիվանդ, խնամյալ: Նրա փոխարեն որոշում են կայացնում ուրիշները /խնամողը, ընտանիքը, հասարակությունը/: Հասարակությունը սահմանափակում է նրա կրթության, մասնագիտության, աշխատանքի և այլ հնարավորությունները, քանի որ նա հիվանդ է և ունի հիմնականում բուժման, խնամքի և հոգածության կարիք: Հաշմանդամություն ունեցող մարդու կյանքը կախված է մնում ուրիշների կարծիքներից և եզրակացություններից, որն էլ հանգեցնում է նրա սոցիալական մեկուսացմանը և խոչընդոտում է նրա լիարժեք մասնակցությունը հասարակական կյանքին: Այսպիսով՝ բժշկական մոդելի տեսանկյունից հաշմանդամությունը դիտարկվում է որպես անձի խնդիր, և պետության քաղաքականությունն ու ջանքերն ուղղվում են անձի բուժմանը, վերականգնմանը:

Զբաղառելով հաշմանդամության բժշկական մոդելի կարևորությունը՝ հաշմանդամության սոցիալական մոդելը հաշմանդամությունը դիտարկում է որպես հասարակութ-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2018

յան սոցիալ-մշակութային արժեքների հետևանք: Այս մոտեցումը բացարձակապես կառուցված է մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների վրա և կոչ է անում ստեղծել լիարժեք մասնակցության հնարավորություններ հասարակության բոլոր քաղաքացիների համար: Հաշմանդամության սոցիալական մոդելը կենտրոնանում է արգելքների և խոչընդոտների վերացման վրա և վստահում է հաշմանդամություն ունեցող մարդու՝ որպես երկրի լիարժեք քաղաքացու, կարողություններին և ներուժին: Այսպիսով՝ սոցիալական մոդելի տեսանկյունից հաշմանդամությունը սահմանվում է որպես անձի առողջական խնդիրների հետևանքով ձեռք բերած ֆունկցիոնալ սահմանափակումների և միջավայրային արգելքների /խոչընդոտների/ ու վերաբերմունքի փոխազդեցության հետևանք [8]:

Սոցիալական մոդելի վրա հիմնված մոտեցումն էլ հենց կազմում է ՆԿ առանցքը, այն է՝ կրթություն և համայնքային մասնակցություն բոլորի համար, համակարգի հարմարեցում երեխային, խտրականության բացառում: Այս առումով էլ հենց կարևոր են ուղղորտի օրենսդրական նախաձեռնությունները: Իրավական տեսակետից կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց կրթության նպատակը իրենց ընդունակություններին ու կարողություններին համապատասխան և առողջությանը համարժեք ուսումնական միջավայրում նրանց հասարակական հարմարեցման, ինքնապատասխան ունակությունների ձեռքբերման, աշխատանքային, մասնագիտական գործունեության և ընտանեկան կյանքին պատրաստվածության ապահովումն է [9]: Անձը կամ երեխան կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող ճանաչվում է բժշկահոգեբանամանկավարժական հանձնաժողովի եզրակացության հիման վրա /Արցախում այդ գործառույթն իրականացնում է ԿԳՍ նախարարության ԳԹԿ մանկավարժահոգեբանական աջակցության բաժինը/: Նրանց ուսուցման կազմակերպման, կարողությունների, հմտությունների ձեռքբերման համար տրամադրվում է մանկավարժահոգեբանական խմբի աջակցություն՝ հոգեբան, հատուկ մանկավարժ, սոցիալական մանկավարժ:

Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաների խումբը միատարր խումբ չէ, և մեծամասամբ նրանց կարելի է տարբերակել այնպիսի բնորոշիչներով, ինչպիսիք են՝ հաշմանդամությունը, տնտեսական կարգավիճակը, էթնիկական պատկանելությունը կամ վերջիններիս համադրությունը: Ներառական կրթություն իրականացնող ուսումնական հաստատություններում պետական աջակցությունից օգտվում են կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող հետևյալ երեխաները.

ա/ խոսքի ծանր խանգարումներ, հնչյունահնչության և խոսքի ընդհանուր թերզարգացում ունեցող երեխաները,

բ/ լսողության խանգարում՝ չլսող /խուլ/, թույլ լսող կամ լսողության կորուստ ունեցող երեխաները,

գ/ տեսողության խանգարում՝ կույր, թույլ տեսող, ուշ կուրացած, շլություն ունեցող երեխաները,

դ/ մտավոր հետամնացություն ունեցող երեխաները,

ե/ հենաշարժական համակարգի խախտումներ ունեցող երեխաները,

զ/ հոգեբանական զարգացման խնդիրներ՝ ուսումնական ունակությունների զարգացման յուրահատուկ խանգարումներ ունեցող երեխաները,

է/ վարքային և հուզականային ուղղորտի խանգարումներ ունեցող երեխաները [10]:

ԼՂՀ կառավարության 2016թ. դեկտեմբերի 2-ի N775-Ն որոշմամբ սահմանվել է կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց տնային ուսուցման իրավունք վերապահող հիվանդությունների ցանկը [11]:

Արդյունավետ ներառում իրականացնելը ենթադրում է ծնող-երեխա-դպրոց առանցքի փոխվստահության վրա հիմնված սերտ համագործակցություն: Անկախ այն հանգամանքից, թե որ խմբին է պատկանում երեխան, կրթական գործընթացի ողջ պատասխանատվությունը իր վրա է վերցնում ուսուցիչը: Ուսուցչի մասնագիտությունը առավել մարդկային և ստեղծագործական մասնագիտություն է, և ուսուցիչն է պատասխանատու յուրաքանչյուր աշակերտի անձի ձևավորման գործում ճիշտ հիմնաքար դնելու համար: Սակայն ոլորտի ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս արձանագրել հակասական գնահատականներ: Չնայած ՆԿ հասկացությունը հայ կրթական դաշտ է մտել 2001թ-ից, երբ Երևանի թիվ 27 միջնակարգ դպրոցի և «Հույսի կամուրջ» հասարակական կազմակերպության միջև կնքվեց եռակողմ համաձայնագիր, որի համաձայն՝ դպրոցը ձևանալուց հանրապետությունում ներառական կրթություն իրականացնող առաջին հանրակրթական հաստատությունը [12], առ այսօր գաղափարական առումով միանշանակ վերաբերմունք չի գրանցվել: Այստեղ առաջնային է ուսուցիչների համար համապատասխան գիտելիքներ, հավելյալ ժամանակ ու մոտիվացիա չունենալու հանգամանքը: Մյուս կողմից աջակցող խմբերի մանկավարժները նույնպես համապատասխան վերապատրաստումների կարիք ունեն, դպրոցներն էլ չունեն համապատասխան միջավայրային հարմարեցումներ:

Փորձն այսօր ցույց է տալիս նաև, որ ներառական կրթահամակարգում ընդգրկված հատուկ կարիքներով սովորողի առաջադիմությունն ու հաջողությունները կախված են ոչ միայն երեխայի ընդունակությունից կամ ներգրավված մասնագետների որակավորումից, այլ նաև ծնողի իր երեխայի հանդեպ ունեցած վերաբերմունքից, դիրքորոշումից: 2013-2014թթ. իրականացված փորձարարական հետազոտության արդյունքները պարզել են, որ նման ընտանիքներում ծնողների մեծ մասը չի ընդունում, հուզականորեն մերժում է իր երեխային, չի հարգում նրա անհատականությունը, չի համակրում նրան, նրանց համարում են անհաջողակներ: Միայն ծնողների չնչին տոկոսն է, որ երեխային ընդունում են այնպիսին, ինչպիսին կա: Այս երևույթը միանշանակ ձևավորվում է ծնողների ցածր ինքնագնահատականից, որն էլ իր ազդեցությունն է ունենում երեխայի ինքնաընդունման գործոնի վրա [13]:

Նման պարագայում ներառական կրթությունը կոչված է ապահովելու երեխայակենտրոն կրթություն, որտեղ առաջնայինը երեխայի անձնային որակների զարգացումն է՝ ի նպաստ նրա, համայնքի, ապա և հայրենիքի ապագայի: Մասնագետները նշում են, որ ներառական կրթության ծրագրի շրջանակներում ընդգրկված սովորողները կարողանում են ինտեգրվել հասարակությանը, միջանձնային հարաբերություններում ազատվել թերաթժեքության բարդույթից, ձեռքբերել համագործակցելու, խնդիրներ լուծելու հմտություններ: Ոչ հաշմանդամ երեխաների մոտ էլ ձևավորվում են գթասրտության, ուրիշներին օգնելու, ապրումակցելու պատրաստակամություն, «ոչ իրենց նմանների» հանդեպ հանդուրժողականության զգացումներ և այլն [14]:

Համաշխարհային փորձն այսօր հուշում է, որ միմիայն օրենսդրական դաշտի ապահովումը ներառական կրթության արդյունավետ իրականացման գրավական չէ: Նույնիսկ զարգացած պետությունները ցուցաբերում են մեծ զգոնություն՝ «օգնել առանց վնասելու» նկատառումով: Այս պարագայում հետաքրքիր են թվական ցուցանիշները. 2016-2017թթ. ՌԴ-ում ներառական կրթություն են իրականացնում 11 հազ. դպրոցներում [15], Հայաստանի տարածքում առկա 1464 դպրոցներից միայն 291-ն է

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2018

պաշտոնապես համարվում ներառական կրթություն իրականացնողներ, ընդգրկված երեխաների թիվը մոտ 7000 է [16]: Արցախի Հանրապետությունում գործող 216 դպրոցներից ներառական կրթություն իրականացվում է 98 դպրոցներում, 23200 աշակերտներից կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունի 416 սովորող [17]:

Բազմաթիվ բարեփոխումներն այսօր բերել են նրան, որ ներառական կրթության լավագույն փորձը Հայաստանում դիտարկելի է տարրական դասարանում, սակայն դեռ պետք է մշակվի այնպիսի համակարգ, որը կապահովի որակ՝ հաշվի առնելով երեխայի զարգացման վրա ազդող սոցիալ-տնտեսական պայմանները, մշակութային առանձնահատկությունները: Առաջնահերթ՝ ներառական կրթության ընդդիմախոս զանգվածի մոտ պետք է կարծրատիպային մտածելակերպը փոխվի:

Ներառական կրթության իրականացման հաջողված փորձ ունեցող պետությունների շարքում այսօր առանձնանում է ֆիննական դպրոցը: Հաջողության գրավականը համակարգում բարձր որակավորում ունեցող, պատրաստակամ, մոտիվացված ու անկախ ուսուցիչների առկայությունն է համարվում [18]:

Կանադայի, Մեծ Բրիտանիայի, ԱՄՆ, Գերմանիայի և այլ եվրոպական պետությունների ոլորտում ունեցած փորձն էլ ամրագրում է, որ ներառական կրթության ճիշտ ներդրման պարագայում երեխաները կայանում են սոցիալապես, ադապտացվում սոցիումին, կարողանում են ձեռքբերել աշխատանք ծառայությունների մատուցման ոլորտում /ճաշարան, խանութ, հյուրանոց/ [19]:

Հետևելով Հայաստանի օրինակին՝ 2016թ. մարտի 10-ին ԼՂՀ կառավարությունը N96-Ա որոշմամբ նախատեսեց մինչև 2022թ. անցնել համընդհանուր ներառական կրթության համակարգի [20]:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Կրթության մասին ԼՂՀ օրենք, հոդված 4:
2. 28-րդ հոդվածով Կոնվենցիան երեխաների համար երաշխավորում է անվճար և պարտադիր նախնական կրթություն և պահանջում է ՄԱԿ-ի մասնակից պետություններից ինչպես հանրակրթական, այնպես էլ մասնագիտական զարգացման տարբեր ձևերի խրախուսումը, բոլոր երեխաների համար դրա հասանելիության ապահովումը և անվճար կրթության կազմակերպման անհրաժեշտ պայմանների ընդունումը, <http://www.parliament.am>
3. ՀՀ-ում ներառական կրթության իրականացման գնահատում, Կրթական հետազոտությունների և խորհրդատվությունների կենտրոն, 2013, էջ 20-21:
4. Կրթության մասին ԼՂՀ օրենք, հոդված 5:
5. «Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց կրթության մասին» ԼՂՀ օրենքը:
6. Կորյուն, Վարք Մաշտոցի, Եր., 2005, էջ 60-61:
7. Հարությունյան Մ., Ներառական կրթություն իրականացնող մանկավարժների վերապատրաստման նյութեր, 2016:
8. Ադամյան Հ., Հաշմանդամության բժշկական և սոցիալական մոդելներ. կրթական կարիքի մի ձևից մյուսին անցնելու անհրաժեշտությունը, «Ներառական կրթություն. ժամանակակից խնդիրներն ու մարտահրավերները» միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի հոդվածների ժողովածու, էջ 13-15:

9. «Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց կրթության մասին» ԼԴՀ օրենքը:
10. «Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող անձանց կրթության մասին» ԼԴՀ օրենքը, հոդված 5.2:
11. edu.nkr.am:
12. ՀՀ-ում ներառական կրթության իրականացման գնահատում, Կրթական հետազոտությունների և խորհրդատվությունների կենտրոն, 2013:
13. Մնացականյան Ն., Ծնողների կողմից երեխայի հատուկ կրթական կարիքների ընդունման անհրաժեշտությունը որպես երեխայի ինքնաընդունման կարևորագույն գործոն, «Ներառական կրթություն. ժամանակակից խնդիրներն ու մարտահրավերները միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի հոդվածների ժողովածու, էջ 83:
14. Թադևոսյան Հ., Հատուկ կարիքներ ունեցող երեխաների հետ սոցիալական մանկավարժի աշխատանքի առանձնահատկությունները, Մանկավարժություն 1-2. 2006, էջ 106-114:
15. www.edu.ru
16. տես՝ <https://armenpress.am>
17. Տվյալները տրամադրել է ԿԳՄՆ ԳԹԿ մանկավարժահոգեբանական աջակցության բաժինը
18. Հարությունյան Մ., Տարրական դպրոցի ուսուցչի դերը ներառական կրթություն իրականացնող հայկական և ֆիննական դպրոցներում, «Ներառական կրթություն. ժամանակակից խնդիրներն ու մարտահրավերները» միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի հոդվածների ժողովածու, էջ 53:
19. Իսկանդարյան Ա., Ապագա դասվարներին ներառական կրթություն իրականացնելուն նախապատրաստման մեթոդական մոտեցումներ, ԿՈՎԿԱՍՈ ՄԵՐ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏՈՒՆ գիտաժողովի հոդվածների ժողովածու, Ստեփ., 2017, էջ 435:
20. edu.nkr.am

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ
Ներառական կրթության նախահիմքերը
Լենա Սուլեյմանյան

Սույն հոդվածում ներկայացվում է ներառական կրթության համակարգի ներդրման նախահիմքերը, ոլորտը կարգավորող իրավական դաշտը, առկա վիճակը, զարգացման միտումները: Այն կոչված է ապահովելու երեխայակենտրոն կրթություն, որտեղ առաջնայինը երեխայի անձնային որակների զարգացումն է՝ հօգուտ նրա, համայնքի, ապա և հայրենիքի ապագայի:

Բազմաթիվ բարեփոխումներն այսօր բերել են նրան, որ ներառական կրթության լավագույն փորձը Հայաստանում դիտարկելի է տարրական դասարանում, սակայն դեռ պետք է մշակվի այնպիսի համակարգ, որը կապահովի որակ՝ հաշվի առնելով երեխայի զարգացման վրա ազդող սոցիալ-տնտեսական պայմանները, մշակութային առանձնահատկությունները: Ներառական կրթության ընդդիմախոս զանգվածի մոտ կարծրատիպային մտածելակերպի փոփոխումն առաջնահերթ է:

РЕЗЮМЕ
Основы инклюзивного обучения
Лена Сулеймяян

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, дискриминация, доступ к образованию, условия специального образования, социализация.

В статье представлены принципы инклюзивного образования, регулирующая ее правовая база, текущая ситуация, тенденции развития. Они предназначены для обеспечения образования, ориентированного на ребенка, где приоритетом является развитие личности ребенка на благо общества, а затем родины.

В настоящее время многие реформы привели к тому, что в начальных классах наблюдается хорошая практика инклюзивного образования в Армении, но необходимо развивать ее для обеспечения качества с учетом социально-экономических условий и культурных особенностей, влияющих на развитие ребенка. Приоритетным является изменение стереотипного мышления в отношении инклюзивного образования.

SUMMARY
The fundamentals of inclusive education
Lena Suleymanyan

Keywords: inclusive education, integration, discrimination, access to education, special education conditions, socialization

The article presents the principles of inclusive education, its legal framework, current situation, development trends. It is designed to provide education focused on the child, where the priority is to develop the personality of the child for the benefit of society and the motherland.

At present, many reforms have led to the fact that there is a good practice of inclusive education in primary classes in Armenia, but it is necessary to develop it to ensure quality, taking into account the social and economic conditions and cultural characteristics that affect the development of the child. Priority is the change in stereotyped thinking about inclusive education